
MOLNÁR ANNAMÁRIA

Ut clare mulieres ampliores sint numero: **Boccaccio Minerva-interpretációi**

Boccaccio, standing between the Middle Ages and the Renaissance, uses specific methods of systematization and techniques when he decides to write (even many times if necessary) the biographies of the goddesses of Greco-Roman mythology. What influences his methods? Is it important which description of a goddess into which work of his – Genealogia deorum gentium or De mulieribus claris or both – he intends to insert? What kind of literary sources does he rely on while writing these biographies? My paper starts a reckless „Minerva-counting” and describes the problem through the figure of one of the most important goddesses of the ancient culture.¹

Minerva – egy (isten)nő útja az antikvitástól Boccaccióig

Minerva, avagy görög nevén Pallas Athéné nevéhez számos történetet kapcsol a görög-római mitológiai hagyomány. Már születésének története is figyelemre méltó, hiszen a legenda szerint az istennő teljes fegyverzetben pattant ki Iuppiter fejéből. A görög-római hitvilág számos szerepet tulajdonított neki: Mars isten női megfelelőjeként tekintettek rá, akitől azonban annyiban különbözött, hogy ő kizárólag háborúkat támogott, ám azok közül is csak a jó ügyért és a védelem érdekében zajlókat. Ezen kívül ő volt a szövés és a fonás istennője, aki pókká változtatta a vele szövésben versenyre kelő, gőgös Arachné. Minerva volt továbbá a bölcsesség, az okosság és a tanulás istennője, valamint a kézműves mesterek oltalmazója is. Szent állata pedig, a neki tulajdonított bölcsesség miatt a bagoly volt.

¹ A publikáció elkészítését az MTA-SZTE Antikvitás és Reneszánsz: Források és Recepció Kutatócsoport (TK2016-126) támogatta.

Már számos attribútuma is előrevetíti, hogy az antikvitás köztudatban élő Minerva-képe hosszú utat járt be, amíg Boccaccio latin prózájának egyik meghatározó szereplőjévé vált. Alakjának nem kizárólag azért kell kiemelt jelentőséget tulajdonítanunk, mert az antikvitás egyik legmeghatározóbb istennője volt, hanem, hogy a *Genealogia deorum gentili-umban* és a *De mulieribus claris*ban olvasható leírásain keresztül pontosabb képet alkothassunk a boccacciói forrásfelhasználás módjáról, a szerző munkamódszereiről, valamint filológiai hozzáállásról, és választ próbáljunk adni bizonyos, ellentmondásosnak tűnő kérdésekre. Tanulmányom a *Genealogia* és a *De mulieribus* közös istennőalakjainak komparatív vizsgálatát célul kitűző második munkám, így bizonyos, korábban ismertetett, tágabb összefüggésekre már nem tér ki, ám nem zárja ki a munkamódszereiből és az egyes leírások azonos elveiből adódó esetleges hasonlóságokat sem a már elemzett Ceres-leírások bemutatásával.²

Hogy képet alkossunk arról, milyen források közvetítésével juthattott el Boccacciohoz Minerva alakja, elsősorban az istennő antik római és középkori irodalmi megjelenéseivel kell foglalkoznunk.³ A római irodalomból nagy valószínűséggel a következő szerzők és műveik gyakoroltak hatást a boccacciói leírásokra: Varro (*L. L.* 5, 158), Livius (7, 3), Cicero (*N. D.* 3, 59), Ovidius (*Met.* 6, 1–145), Lucanus (9, 350). Közülük is kiemelkedik Cicero, akinek a *De natura deorum*ban elkülönített öt Minervája⁴ közül négy önálló leírásban is megjelenik a *Genealogiában*, tehát, ahogyan azt később látni fogjuk, mint forrás kiemelt jelentőséggel bír.

² Vö. MOLNÁR (2018: 55–66).

³ Minden kétséget kizáróan nem tudjuk rekonstruálni, hogy az egyes antik görög és latin irodalmi források milyen formában álltak Boccaccio rendelkezésére, eredeti vagy másodlagos hivatkozások alapján idézte-e őket. SEZNEC (2008: 268–269) álláspontja szerint Boccaccio jellemzően középkori kompilátorok munkáit használta, míg ZACCARIA (2001: 94) úgy véli, az eredeti művek szolgáltak számára kiindulópontul. A kérdést részben Boccaccio könyvtárának leltárjegyzéke tisztázhatja, ám teljes körű magyarázattal nem szolgálhat. A jegyzéket ld. MAZZA (1966: 1–74). Boccaccio munkamódszereiről és azok Petrarcaéival való összehasonlításáról ld. PETOLETTI (2018: 226–243). A források szintetizálásáról ld. SOLOMON (2013: 235–244).

⁴ Cic. *N. D.* 3, 59: *Minerva prima, quam Apollinis matrem supra diximus; secunda orta Nilo, quam Aegyptii Saisetiae colunt; tertia illa, quam a Iove generatam supra diximus; quarta Iove nata et Coryphe Oceani filia, quam Arcades Korian nominant et quadrigarum inventricem*

Az istennőnek tulajdonított bölcsesség és szüzesség ugyan egyfelől jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy alakja a középkorban továbbéljen és központi szerephez jusson, azonban másfelől részleges identitásvesztéséhez is vezetett, hiszen korábbi számos attribútuma e kettőre redukálódott. Boccaccio középkori irodalmi forrásai között a Minerva-leírások áttekintése után az alábbiak emelkednek ki: *Mythographus Vaticanus*, amely Minerva és Arachne szövőversenyének történetét idézi fel,⁵ Ágoston *De civitate Dei* (18, 9), amely leírja, hogy Minerva, vagy más néven Tritonia, akiről azt mondják, Iuppiter fejéből pattant ki, valójában nem istennő volt, hanem egy Ogyges uralkodása idején élt nő, aki sok találmánnyal gazdagította az emberiséget. Továbbá meg kell említenünk forrásai között Lactantius *Divinarum Institutionum*-át, amely Arachne történetét és Minerva emberi voltát emeli ki, valamint Isidorus *Etymologiae* c. művét,⁶ sőt Petrarcat is, hiszen a *Familiares*

ferunt; quinta Pallantis, quae patrem dicitur interemisse virginitatem suam violare conantem, cui pinnarum talaria adfigunt.

⁵ *Myth. Vat. 1, Fabula Arachnes et Minervae: Arachne Lydia, Idmonis et Ippopis filia, studio lanificii famam quaesierat. Cumque materna industria cunctas praecessisset in opere faciendo, festis diebus insolentius gloriata est quam mortalem decuerat; nam Minervam in certamen prouocauit. Quae in anum versa in hoc ad eam venit, ut eius audaciam compesceret; quam cum vidisset in certamine permanentem, reversa in suam speciem opere proposito in certamen descendit. Sed victa Arachne cum contumeliose a Minerva pulsa esset, suspendio se affecit; propter studium autem, quod a Minerva acceperat, in araneam versa est, ut opere inutili nullum sui effectum capere posset.*

⁶ *Isid. Etym. 8, 71–75: Minerva apud Graecos Ἀθήνη dicitur, id est, femina. Apud Latinos autem Minervam vocatam quasi deam et munus artium variarum. Hanc enim inventricem multorum ingeniorum perhibent, et inde eam artem et rationem interpretantur, quia sine ratione nihil potest contineri. Quae ratio, quia ex solo animo nascitur, animumque putant esse in capite et cerebro, ideo eam dicunt de capite Iovis esse natam, quia sensus sapientis, qui invenit omnia, in capite est. In cuius pectore ideo caput Gorgonis fingitur, quod illic est omnis prudentia, quae confundit alios, et inperitos ac saxeos conprobat: quod et in antiquis Imperatorum statuibus cernimus in medio pectore loricae, propter insinuandam sapientiam et virtutem. [...] Unde et tanto proclivius dea credita, quanto minus origo eius innotuit. Pallas autem dicta vel ab insula Pallene in Thracia, in qua nutrita est; vel ἀπὸ τοῦ πάλλειν τό δόρυ, id est ab hastae concussionem; vel quod Pallantem gigantem occiderit."*

21, 8-ban⁷ szereplő harmincegyből huszonöt nőalak, köztük Minerva is, helyet kap az elemzett két boccacciói műben.

A *Genealogia* önálló Minerva-leírásai

Minerva esetében is megállapítható, hogy amennyiben teljes képet akarunk alkotni az istennő boccacciói ábrázolásáról, nem csupán kronológiai okokból kell előbb a *Genealogiához*⁸ fordulnunk. A négy önálló leírás mellett (2, 3 [*De Minerva prima, primi Iovis prima filia*]; 4, 64 [*De Minerva Pallenis filia*]; 5, 48 [*De Minerva, secundi Iovis filia XIII*]; 7, 31 [*De Minerva Nyli filia*]) ugyanis Minerva több mint húsz alkalommal jelenik meg a pogány istenek és istennők történeteinek szereplőjeként.

Az istennő első, önálló megjelenése a második könyv harmadik fejezetében (*De Minerva prima, primi Iovis prima filia*), születésének történetével kezdődik. Erről Boccaccio részletes, az előzményekre is kiterjedő leírást ad, nem korlátozódik annak közlésére, hogy a lány Iuppiter fejéből pattant ki. Eszerint Iuppiter, amikor látta, hogy Iuno nem szül neki gyermekeket, megrázta fejét, és abból született meg Minerva. Ezt Boccaccio egy Lucanustól⁹ és egy Claudianustól¹⁰ vett idézettel támasztja alá. Majd az istennő találmányaira tér át, elsőként a gyapjúfeldolgozást és a szövést, majd Arachne történetét említi. Utóbbi forrásaként Ovidiust nevezi meg, de nem meséli el részletesen az esetet. Szükszavúan megemlíti az istennő küzdelmét Neptunusszal Athén városának elnevezésekor, majd egy újabb találmányáról, a számokról tesz említést, Titus Liviust nevezve meg forrásaként.

Irodalmi forrásai megemlítése nélkül tudósít arról Boccaccio, hogy Vulcanus beleszeretett Minervába és feleségül kérte őt Iuppitertől, cserébe azért, mert a Gigászok elleni küzdelemben villámaival segítette a főistent. Iuppiter engedélyt adott a házasságra, ám az istennek és az is-

⁷ A *De mulieribus* és a *Fam.* 21, 8 kapcsolatáról és közös nőalakjairól ld. FILOSA (2012: 51–59) és FILOSA (2004: 381–395).

⁸ Az elemzés során felhasznált kritikai kiadás: ZACCARIA ed. (1998).

⁹ Luc. 9, 350: *hanc et Pallas amat, patrio quae vertice nata.*

¹⁰ Claud. *Cons. Stil.* 3, 226–227: *auratos Rhodiis imbres nascente Minerva / indulsisse Iovem perhibent*, amelyet Boccaccio a következőképpen olvas és idéz: *Auratos radiis ymbres nascente Minerva / indulsisse Iovem perhibent.*

tenőnek össze kellett csapnia egymással. A harc közben Vulcanus maga a földre hullott, és egy fiú született belőle, így Minerva végül békére lett. Az információk felsorolását, továbbra is megnevezett forrás nélkül, a következő elemekkel zárja Boccaccio: mondják még Minerváról, hogy háromrétegű ruhát hordott és festett, színes köpenyt, szent állatának a baglyot tartják, és különböző neveken emlegetik, úgy, mint Minerva, Pallas, Athéné vagy Tritonia.

A rendkívüli mennyiségű, olykor a rendszertelenség benyomását keltő ismeretanyag felsorolását követően tér rá Boccaccio, a *Genealogiára* jellemző módon, az eddig bemutatott ismeretek kategorizálására és értelmezésére. Ám mielőtt elkezdené, figyelmeztet, hogy mindaz, amit a fejezetben elmondott, nem teljes egészében erre a Minervára vonatkozik, csak a névazonosság miatt (amivel az antik szerzők nem törődtek, jegyzi meg) több tettet és jellemzőt tulajdonítottak neki. Ez mintegy magyarázatként szolgálhat az olykor egymást átvezetés nélkül követő mondatok beillesztésére vagy az esetleges ismétlődésekre.¹¹

A fejezet első felében leírtakat a megemlítés sorrendjében elemző Boccaccio először arra keresi a választ, hogyan is kell értelmeznünk azt, hogy Minerva Iuppiter fejéből pattant ki. Ennek magyarázata nem más, mint hogy minden értelmi képesség az agyban, a test fellegvárában létezik, így Minerva maga a Bölcsesség, az isteni tudás megtestesülése, akit Iuno a földön, annak alkalmatlansága miatt nem is szülhetett volna meg. Mindezt Boccaccio, a keresztény kultúra hangsúlyozása érdekében, Bibliából vett részletekkel is alátámasztja. Örök szüzessége szintén szorosan kapcsolódik bölcsességéhez. Utóbbi indokolja ugyanis, hogy semmiféle halandó dologgal ne szennyezze be magát, hanem tiszta, feddhetetlen és tökéletes maradjon. Terméketlensége pedig csupán az időleges dolgokra vonatkoztatható, hiszen a bölcsesség gyümölcsei örökkévalók. Az értelmezés további részében, így háromrétegű ruhája esetében is, a bölcsesség marad a központi motívum. Ezen attribútuma ugyanis azt fejezi ki, hogy a bölcs szavainak mindig több jelentésrétegét kell keresnünk. Festett köpenye azt szimbolizálja, hogy a bölcs ember szavai mindig ékesek, elegánsak és könnyedek. Szent állata pedig azért lett a bagoly,

¹¹ Leonzióra hivatkozva közli például, hogy a fegyverek és a Neptunusszal vívott verseny a második Iuppiter lányának tulajdonítható. Vö. *Genealogia* 5, 48.

mert a szent állathoz hasonlóan a bölcs képes a homály által elfedett dolgokat is látni, és nem csupán világosan, hanem sötétben is, miután már az ostoba, fecsegő tömeg nyugovóra tért. Ezt követően, Albericust¹² nevezve meg forrásaként, Minerva nevének etimológiáját mutatja be: a *min* (nem) és az *erva* (halandó) szavak összetételéből származik, amely a bölcsesség halhatatlanságát hivatott hangsúlyozni. A Pallas és az Athéné névalakokat nem értelmezi, ismét arra hivatkozva, hogy azok más Minervákhoz kapcsolhatók. A Tritonia névalak pedig az ágostoni szöveg hely (ld. 14. lábjegyzet) alapján könnyen megmagyarázható: a lány arról a tóról kapja a nevét, ahol először megjelent.

A költői fikciókról ezután a történeti jellegre helyezi a hangsúlyt Boccaccio. Értelmezése szerint, amelyben Eusebiusra¹³ és Szt. Ágoston *De civitate Dei*jére¹⁴ hivatkozik, Minerva egy ismeretlen származású, ám éles eszű lány volt, aki a Tritonius-tó (vagy mocsár) környékén jelent meg először, Afrikában. Ahogyan azt Pomponius Mela¹⁵ is megerősíti, írja Boccaccio, az emberek nem tudták, honnan jött, úgy tartották, ott született, és ebből az alkalomból ünnepeket is rendeztek megjelenése helyén. Miután pedig feltalálta a szöveget és a fonást, istennőként kezdték rá tekinteni, éles esze miatt vélték úgy, hogy Iuppiter fejéből pattant ki. A leírás utolsó elemeként Boccaccio megindokolja, hogy Ágoston és Eusebius datálási egyezése miatt helyezte el így az istenek kronológiájában Minervát, így tehát Cicero harmadik Minervája az első helyre lépett.

A Cicerónál ötödik Minervaként számon tartott istennőalak, Pallene vagy Pallans lánya egy meglehetősen rövid, hatsoros leírásban kapott helyet a negyedik könyvben (4, 64 *De Minerva Pallenis filia*). Ennek oka valószínűleg a csekély rendelkezésre álló forrásban keresendő. Az antik világnak nem a legnépszerűbb Minervájáról lévén szó, Boccaccionak

¹² Alb. *Myth.* 3, 10.

¹³ Eus. *Chron.* 30, 15; 30, 21.

¹⁴ Aug. *Civ. Dei* 18, 8: *nam temporibus Ogygi ad lacum, qui Tritonis dicitur, virginali apparuisse fertur aetate, unde et Tritonia nuncupata est.*

¹⁵ Mel. 1, 31: *Super hunc ingens palus amnem Tritona recipit, ipsa Tritonis, unde et Minervae cognomen inditum est, ut incolae arbitrantur, ibi genitae; faciuntque ei fabulae aliquam fidem, quod quem natalem eius putant ludicris virginum inter se decertantium celebrant.*

csupán Theodontius¹⁶ és Cicero ismeretei álltak rendelkezésére, hogy leírását megalkossa. A *De natura deorum* alapján olvashatjuk azt, hogy a lány megölte apját, hogy szüzességét védje, illetve, hogy az antik elképzelés szárnyas sarut tulajdonított neki. Ez utóbbi magyarázata Boccaccio számára sem egyértelmű, hiszen hagyományosan az istenek hírnöke, Mercurius hord szárnyas sarut. Csak egy konkrét elképzelést tár elénk, amely szerint ez a lány gyors menekülésére utal apja megölése után, majd a kérdést és a leírást is, a *Genealogiára* kevésbé jellemző hirtelenséggel, azzal zárja, hogy ennek háttérében valamilyen más ok is állhat, ám azt már nem fejti ki.

A *Genealogia* 5, 48-ban kapott helyet Minerva harmadik, önálló szerepeltetése *De Minerva, secundi Iovis filia XIII* címen. Boccaccio azonnal tisztázza, hogy ez a Minerva nem a Tritonia néven emlegetett, hanem a második Iuppiter tizennegyedik lánya, ahogyan ezt Cicero a *De natura deorum*-ban meg is erősíti. Szintén Cicerótól származó értesülés, hogy ezt a Minervát Bellona néven is emlegetik, mert ő volt az, aki a háborúkat elkezdte. A korábbi Minervákhoz képest fontos különbség, hogy ő nem maradt szűz, hanem Vulcanusnak szülte az első Apollót, illetve Statius¹⁷ szerint Mars testvére és kocsihajtója volt. Minerva ezen leírása számos szempontból figyelemreméltó, többek között azért, mert keveredik benne Cicero harmadik és negyedik Minervájának alakja.

Továbbá ebben a fejezetben találkozunk először (ám nem utoljára, hiszen egy szoborleírás a *De mulieribus* Minerva-életrajzában is helyet kap) bizonyos, Boccaccio szerint misztériumokhoz használt Minerva-szobrok leírásával, amelyekkel kapcsolatos értesüléseit Leonziótól szerezte, és nagy valószínűséggel őt használta fel forrásként mindkét leírás kidolgozása során. Egy sötét, fenyegető pillantású, lándzsát kezében tartó ábrázolástípusról ír a fejezetben Boccaccio. Értelmezése szerint fegyverzete azt hivatott szimbolizálni, hogy az előrelátó embereknek mindig fel kell vértetniük magukat, vagyis kész tervekkel kell rendelkezniük, amelyek segítségükre lehetnek a bajban. Sötét tekintete pedig arra figyelmeztet, hogy a bölcs embereket nem lehet könnyen megérteni,

¹⁶ Elveszett mitológiai művét Boccaccio Paolo da Perugia *Collectiones* c. munkájából ismerhette. Vö. ANDREI (2017: 84, 59. jz).

¹⁷ Stat. *Theb.* 7, 72–74: *regit atra iugales sanguinea Bellona manu, longaue fatigat cuspide.*

hiszen tetteik nem minden esetben tükrözik gondolataikat, és olykor nem abba az irányba néznek, mint azt feltételezik róluk. Lándzsája azért hosszú, mert a bölcs egyrészt előrelátó, másrészt pedig messziről kivédi az őt fenyegető veszélyeket. Pajzsa kristályból készült, azt jelképezve, hogy a bölcs ember átlátja ellensége mesterkedéseit, és megvédi magát azoktól.

Ezt követően tér rá Boccaccio az istennő Neptunusszal való küzdelmének leírására. A történet nem először jelenik meg a *Genealogiában*, alátámasztva azt a boccacciói állítást, hogy az egyes történetek, amelyeket a 2, 3-ban megemlített, más Minervákhoz kapcsolódnak. Ezúttal az események részletes ismertetését találjuk, Leonzióra mint forrásra hivatkozva.¹⁸ Eszerint az istenek küzdelmüket a polisz bírói testületében, az Areioszpagoszban vívták meg. A bírák azt kérték tőlük, hogy fegyverüket a földre csapva teremtsenek valamit, és amelyikük találmányát üdvösebbnek ítélik, azé lesz a győzelem. Neptunus a szigonyát a földre csapva egy lovat teremtett, Minerva (akit a görögök Athénénak hívtak, jegyzi meg Boccaccio) lándzsájából pedig egy olajfa sarjadt. Ez utóbbit találták hasznosabbnak a bírák, így a győzelem Athénéé lett.¹⁹

Ugyanennek a történetnek egy feldolgozását Boccaccio megtalálta Albericusnál is, aki alapján, történeti szempontból, a következőképpen foglalja össze az eseményeket: Kekropsz, Athén alapítója és Minerva kortársa, hosszú időn keresztül gondolkodott azon, hogy a tengerről (amelyet a ló jelképez), vagy inkább a földről (ennek megtestesítője az olajfa) nevezze el a várost. Mivel végül úgy ítélte meg, hogy hiába kerül el az előbbi nagy területen, mégis az utóbbi értékesebb, hiszen előnyei nem vehetőek el úgy, mint a tengeréi, ezért Athénnek nevezte el a várost, amely latinul annyit jelent, „halhatatlan”.

A fejezetet Boccaccio személyes véleménye zárja, amelyben arról értekezik, hogy a történet valójában a hajósok és a mérnökök közötti ellen-

¹⁸ Vö. *Genealogia* 2, 3 és 11. lábjegyzet.

¹⁹ A történet megtalálható a *Mythographus Vaticanusban* (*Myth. Vat.* 1, *Fabula Neptuni et Minervae*) is: *Cum Neptunus et Minerva de Athenarum nomine contenderent, placuit diis ut eius nomine appellarentur, qui munus melius mortalibus obtulisse[n]t. Tunc Neptunus percussio litore equum, animal bellis aptum, produxit; Minerva iactata hasta olivam creavit, quae res est melior comprobata et pacis insigne. Unde ex Minervae nomine, quae Graece Attis dicitur, Athenae dicta est urbs.*

téten alapul. Előbbiek a hajózásban látták a jövőt, ezt jelképezi a ló, utóbbiak pedig a földművelésben és a művészetekben, amelyeket az olajfa jelképez. Boccaccio az értelmezést azzal zárja, hogy az istenek, vagyis a bírák pedig a mérnökök, akik Minerva javára döntöttek a hajókkal, vagyis Neptunusszal szemben.

A *Genealogia* negyedik, és egyben utolsó, önálló leírásban tárgyalt Minervájáról (7, 31 *De Minerva Nyli filia*) ismét meglehetősen szűkszavú leírást olvashatunk. Boccaccio hangsúlyozza, hogy különbözik a korábbiaktól, ám véleménye szerint annyiban mégis hasonló hozzájuk, hogy bölcsessége és ügyessége miatt nyerte el tekintélyét. Cicero leírásában Salete lakói tisztelték és Nylus lányaként szerepel, ez utóbbit pedig Boccaccio azzal magyarázza, hogy a Nílus közelében lakott.

Minerva egyéb megjelenései a *Genealogiában*

Az istennő egyéb történetekben több mint húsz alkalommal szerepel.²⁰ Ezek között akadnak kizárólag a névalakra korlátozódó és tágabb összefüggéseket vizsgáló említések egyaránt, amelyek közül jelen tanulmány keretein belül néhány, a bölcsesség aspektusait és értelmezéseit felvontató, valamint az eddig elemzett szöveghelyekkel valamiféle hasonlóságot, vagy párhuzamot mutató leírását tárgyalom.

Prometheus történetében (4, 44 *De Prometheo Iapeti filio, qui fecit Pandoram et genuit Ysidem et Deucalionem*) Minerva olyannyira csodálta Pandorát, hogy az égbe emelte őt, hogy tökéletesítse. Ezt Boccaccio úgy értelmezi, hogy Minerva alatt a bölcs embert kell értenünk, aki csodálja a természet művét (jelen történetben a sárból formált Pandorát), ám amikor tökéletlennek látja, próbálja életre kelteni, vagyis tökéletesíteni azt a bölcsesség vezetésével, ezáltal pedig az égbe emelkedik, ahol nem homályosítja el a tudatlanság köde. Mivel azonban az igazság fényét magányosan, a világtól elvonultan, meditálva kutatjuk, olyan, mintha ellopnánk a tüzet, ahogyan a mitológia Prometheusa tette.

²⁰ Minerva, Athena, Bellona, Pallas, Tritonia vagy Minerva Quinta névalakokban, nem fejezetcím-adóként az alábbi szöveghelyeken szerepel: 3, 18; 3, 19; 4, 18; 4, 44; 4, 63; 4, 68; 6, 22; 6, 46; 7, 11; 9, 3; 10, 1; 10, 11; 10, 19; 10, 27; 10, 30; 11, 13; 11, 40; 12, 25; 12, 50; 12, 71; 13, 3.

Találunk azonban arra is példát, amikor Boccaccio nem közvetlenül Minerva bölcsességét teszi meg az események mozgatórugójának, annak ellenére, hogy a történet ebbe az irányba mutat. Ez történik a Gigászok-ról szóló fejezetben (4, 68 *De Gigantibus ex sanguine Titanorum procreatis et terra*), ahol Boccaccio Pallas jelenlétére mint a Gigászok legyőzésének kulcsára nem bölcsességként, hanem hadi tudományként tekint. Ez pedig felveti a harc *bellum iustum*ként, vagyis igazságos és isteneknek tetsző háborúként való értelmezésének lehetőségét, amelyben az istennő az ilyen küzdelmek pártfogójaként jelenik meg.

Perseus kapcsán (12, 25 *De Perseo*) találkozunk ismét az istennő pajzsának szerepét és szimbolikáját értelmező szövegrésszel, amely lényegében ugyanazokat a következtetéseket vonja le, mint amelyeket a *Genealogia* 5, 48-ban olvashatunk. Vagyis az, hogy Perseus Pallas pajzsát tette maga elé, amikor a Gorgót legyőzte, azt a bölcsességet szimbolizálja, amellyel kifürkésszük ellenségünk tetteit és megvédjük magunkat az általa állított csapdától. Arról pedig, hogy ez egy kristálypajzs volt, a 10, 11-ben (*De Medusa, Phorci filia in singulari*) olvashatunk, ahol szintén a bölcsesség szimbólumaként említi azt Boccaccio.

Végül érdemes röviden kitérni az egyes névalakok, főként a Minerva és a Pallas keveredésére, amelyre akár egy-egy leírásán belül is találunk példát. A 10, 11-ben Neptunus Medusával Minerva templomában hált, ám ugyanebben a leírásban Perseus már Pallas pajzsával felfegyverkezve siet Medusa legyőzésére. Pegasus viszont már Pallas templomában fogant (10, 27 *De Pegaso equo XVIII Neptuni filio*), ám a fejezet későbbi részében, a helyszín értelmezésekor azt ismét Minerva-templomként említi. Ahogyan a szöveghelyek elemzéséből megállapítható, az istennő jellemzése és történeteinek előadása Boccaccio számára nem kizárólag az egyes Minervákhoz köthető tettek elkülönítése során okozott nehézségeket és vezetett ellentmondásokhoz, hanem már a névalakok megfelelő Minervához társítása sem volt számára minden esetben egyértelmű. Ezeket az ellentmondásokat Boccaccio a kompiláció során részben átemeli forrásaiból (hiszen szerzőnként és attribútumonként is különbözhetnek az elnevezések, amelyeknek egységesítésére nem minden esetben fordít figyelmet), részben szintetizálási törekvései közepette saját koncepciója is kontaminálódik az istennő alakját illetően,

ez pedig áthatja Minerva valamennyi megjelenését a műben az egyszerűbb névhasználati következetlenségektől a konkrét tettek keveredéséig.

Minerva vagy Minervák? Boccaccio álláspontja a *De mulieribus claris*ban

Azáltal, hogy Minerva önálló leírásainak száma négyről egyre csökken, és életrajza egy alapvető célkitűzéseit tekintve más műbe, a *De mulieribus*ba kerül, Boccaccio már egészen más kérdésekre keresi a választ. Többé már nem a családfa akkurátus megalkotása és többszintű értelmezése áll a középpontban, hanem olyan kérdések merülnek fel, mint hogy fontos-e, hány Minerva volt, vagy volt-e egyáltalán Minerva?

Boccaccio a *De mulieribus* hatodik életrajzában radikálisan megváltozott nézőpontot követ, és számos ponton alapjaiban cáfolja meg a *Genealogiában* felépített rendszerét: Minerváról a műben rá jellemző euhémeroszi istenfelfogással azt állítja, hogy az oktan emberek az őt övező tekintély miatt tartották isteni származásúnak, ám valójában egyszerű földi halandó volt. Az állítás igazságtartalmát főként Ágostonnál olvasható információkra támaszkodva cáfolja meg, amelyek szerint Minerva először a *Lacus Tritoni*usnál élt, Ogyges idején,²¹ majd Afrikában is rendkívüli tetteket hajtott végre, ezt követően pedig megjelent a görögöknél is. Utóbbiak hitték róla, hogy Zeusz fejéből pattant ki és aláhullott az égből.²² Ezt a meggyőződést Boccaccio *ridiculus error*nak, vagyis nevetséges tévedésnek nevezi, majd az antikvitás emberének egy újabb hibás meggyőződéseként említi, hogy Minerva szűz volt, ellentmondva ezzel a középkori, keresztény értékrendet képviselő felfogásnak. Boccaccio úgy véli, hogy kifejezetten ennek a tévképzetnek az alátámasztására egy történetet is kitaláltak, amely szerint Vulcanus, a tűz (vagyis a testi vágy tüzének istene, teszi hozzá) sokáig harcolt, hogy elnyerje Minerva szerelmét, ám végül ebben kudarcot vallott. Ha visszagondolunk a ko-

²¹ Ugyanazt az ágostoni szövegrészt használja, mint a *Genealogia* 2, 3-ban: *nam temporibus Ogygi ad lacum, qui Tritonis dicitur, virginali apparuisse fertur aetate, unde et Tritonia nuncupata est* (Aug. *Civ. Dei* 18, 8). Ebben a fejezetben Minerván kívül Herculesről és Mercuriusról is értekezik Ágoston, és mindhármukról megállapítja, hogy minden kétéget kizáróan emberek voltak.

²² Hes. *Theo.* 924–927.

rábbi leírásokra, ez a meglehetősen szűkszavúan elmondott történet²³ nem először jelent meg Boccacciónál. Más nézőpontból és részletesebben helyet kapott ugyanis a *Genealogia* 2, 3-ban a két isten harca, ám akkor a keresztény elvek és értékrend alátámasztását szolgálta, és semmiféle kétség nem merült fel Minerva szüzessége kapcsán.

A leírás következő részében arról értekezik Boccaccio, hogy a görög-római hit szerint melyek azok a tevékenységek, amelyeket Minerva tanított meg az embereknek, illetve milyen találmányai²⁴ voltak. Eszerint ő találta fel a gyapjufeldolgozás módszerét (ennek elemeit Boccaccio részletesen felsorolja: hogyan kell a gyapjút megtisztítani, megpuhítani, felrakni a rokkára és szőni), ezáltal pedig a szövést is (hogyan kell a szálakat összefonni, sűríteni és taposással megszilárdítani). A szövés kapcsán pedig felidézi a kolophóni Arachne nevét, ám csak annyit említ meg, hogy híres verseny zajlott közte és az istennő között. Azonban annak részleteiről, okáról és végkimeneteléről semmit sem ír le, hanem Minerva további találmányainak bemutatásával folytatja az életrajzot. Meg nem nevezett forrásokra hivatkozva tudjuk meg, hogy neki köszönhetően tanulták meg az attikaiak az olajbogyó feldolgozását, illetve az olaj felhasználásának módját. A találmány iránti hálából a városuk elnevezéséért Neptunusszal folyó versenyben Athénét hirdették ki győztesnek, innen ered Athén városának elnevezése.²⁵ A találmányok felsorolása ezen a ponton sem ér véget, hiszen bizonyos nézetek szerint ő használt először *quadrigát*, vagyis négyesfogatot, illetve ő tanította meg az emberiségnek a vas feldolgozását, a fegyverkészítést és minden, háborúhoz kapcsolható módszert, tevékenységet. Hogy a források megnevezése mennyire nem központi kérdés a *De mulieribus*ban, azt többek között az is alátámasztja, hogy míg a *Genealogiában* Liviust nevezi meg forrásként, addig ezúttal csak annyit ír, mások szerint ő találta fel a számokat.²⁶ To-

²³ *De mulieribus* 6, *De Minerva: finxere Vulcanum, ignis deum [...] diu cum ea luctatum superatumque*. A műből származó valamennyi idézet forrása: ZACCARIA ed. (1967).

²⁴ Ágostonnál nem találjuk meg a találmányok nevét és részletes leírását, csupán ennyit olvashatunk: *Multarum autem artium peritus claruit, quas et hominibus tradidit* (Aug. *Civ. Dei* 18, 8).

²⁵ *De mulieribus* 6: *ei adversus Neptunum in nominandis a se Athenis attributa victoria creditur*.

²⁶ Vö. *Genealogia* 2, 3, ahol Liviust nevezi meg forrásként.

vábbá a hagyomány szerint ő készítette el az első pásztorsípot és furulyát egy madár csontjaiból vagy nádból. Ám amikor látta, hogy játék közben az arca felfúvódik, dühében eldobta a hangszereket, amelyek így az égből aláhullottak.

A különféle találmányok *enumeratio*ja után Boccaccio egy összefoglaló részt illeszt be, amelyben kiemeli, hogy az antik emberek, az isteni mivolt lelkes adományozói, számos találmánya miatt bölcsességet tulajdonítottak Minervának.²⁷ Majd visszatér az athéniak kapcsolatára az istennővel, akik egy fellegvárat ajánlottak neki, ahol templomot emeltek tiszteletére és elhelyezték az istennő szobrát.

A *De mulieribus*ra nem jellemző módon, nem csupán egy hosszú *ekphrasist* olvashatunk, hanem az ábrázolás jellegzetes elemeinek értelmezését is, ezeket részben a *Genealogia* 5, 48-ból átemelve. Ezen a ponton szükséges részletesebben kitérni a két mű szoborleírásának problematikájára. A két leírás többnyire jelentős átfedést mutat egymással, miszerint a szobor egy fenyegető pillantású nőalakot ábrázolt teljes vértben, kezében lándzsával. Tekintetét és lándzsájának szimbolikáját a két leírásban ugyanúgy magyarázza Boccaccio, ám a kristálypajzs kinézete és értelmezése ellentmondásos elemnek bizonyul. Míg a *Genealogiában* csupán egy díszítés nélküli, átlátszó kristálypajzsról olvashatunk, amely a bölcs ember előrelátásának szimbóluma, addig a *De mulieribus* már egy Medusa-fejjel díszített kristálypajzsról ír, amelyben nem a pajzs anyaga, hanem a Medusa-fej kerül az értelmezés középpontjába. Eszerint a bölcs számára minden allegória világos, és kígyókra jellemző ravaszsággal van felvértezve, amellyel kővé dermedti a tudatlanokat.

A leírások közötti különbségek okát csak feltételezni tudjuk. Mivel a jelenlegi ismereteink szerint a *Genealogia* korábban íródott, ezért annak soraiból kiindulva kell megpróbálnunk magyarázatot találni az esetre. A legegyszerűbb magyarázat talán az lenne, hogy két teljesen különböző szobor leírását olvashatjuk, ám ehhez nem csupán a hasonlóságok aránya meglehetősen magas, hanem a két mű között fennálló kapcsolat is túl szoros. Nem zárható ki az sem, hogy Boccaccio a *Genealogia* precíz hozzáállását félretéve, a *De mulieribus* megírásakor emléke-

²⁷ *De mulieribus* 6: *Quid multa? Ob tot comperta, prodiga deitatum largitrix, antiquitas eidem sapientie numen attribuit.*

zetből dolgozott, nemcsak, hogy a forrásainak nem nézett utána újra (hiszen a *De mulieribus*ban maguk a történetek kerülnek a középpontba, és ilyen jellegű eltérések nem ellentétesek a mű célkitűzéseivel), hanem bizonyos helyeken pontatlan, éppen az adott pillanatban eszébe jutó magyarázatokat rögzített, még ha azok egymásnak ellentmondóak is voltak. A *Genealogiában* kristálypajzsról van szó, így ott az átlátszóság, és ezáltal a jövőbelátás hangsúlyozása sokkal inkább kézenfekvő magyarázatnak tekinthető. A *De mulieribus*ba új elemként bekerült kígyók és Medusa alakja, egy sokkal inkább a köztudatban élő megoldás, kizárja az átlátszóság hangsúlyozását, és egyben azt is feltételezi, hogy Boccaccio célszerűbbnek tartotta ennek a változatnak a beemelését a mű eltérő célja és olvasóközönsége miatt. Ám ezek csupán feltevések, amelyek nem vállalkoznak a kérdés minden kétséget kizáró megválaszolására.

A *De mulieribus*-életrajz végéhez közeledve Boccaccio leírja, hogy mindezek miatt, az antik emberek hibájából templomok és szentélyek épültek Minervának, aki bekerült a capitoliumi istentriászba is, Iuppiter és Iuno mellé. Az eddig számos részletet kifejtő leírás, mintegy megfellelkezve a *genealogiabeli* ismeretekről, egy jelentős vitás kérdést nyitva hagy és hirtelen a következő gondolattal zárul: *Sunt tamen non nulli gravissimi viri asserentes non unius Minerve, sed plurium que dicta sunt fuisse comperta. Quod ego libenter assentiam, ut clare mulieres ampliores sint numero.*²⁸ Ez azért is különös, mert Boccaccio a *Genealogiában* korábban már választ adott a kérdésre azáltal, hogy négy Minerva történetét beillesztette a műbe, ám feltételezhető, hogy az eltérő mondanivaló és hangsúlyok ez esetben nem indokolták a kérdéskör ennél részletesebb kifejtését.

Összegzés

Minerva alakjának változatos megjelenései a *Genealogia* és a *De mulieribus* soraiban ismét azt támasztják alá, hogy Boccaccio a két műben szinte minden egyes alkalommal más szempontokat részesített előnyben, amikor leírásait megalkotta és önmagának is más-más szerepeket

²⁸ *De mulieribus* 6.

szánt, álláspontját és meggyőződéseit az adott mű céljainak megfelelően hangsúlyozta. Ennek eredményeként a *Genealogia* visszafogottabb, helyenként eklektikusnak ható euhémériszusról tesz tanúbizonyságot, hogy feloldja a névazonosságokból adódó ellentmondásokat. Ahogyan láthattuk, Minerva egyes leírásokban halandó emberi lényként jelenik meg, a keresztény hitvilág és értékrend elképzeléseit alátámasztva. Ám Boccaccio nem téveszti szem elől a célt, hogy a görög-római vallás istenségeit forrásai segítségével rendszerezze, ehhez pedig szerzőként is kész háttérbe vonulni. Ezzel szemben a *De mulieribus* euhémériszmusa nyílt, és nem kérdőjeleződik meg a leírásokban, megkönnyítve ezzel a mondanivaló előadását és a konkrét történések kihangsúlyozását. További különbség, hogy Boccaccio mint szerző már sokkal inkább előtérbe kerül, magukkal a történetekkel együtt, amelyeknek *exemplum*-értéke és narrációja fontosabbá válik, mint a forrásaik, talán ezért sem nevezi meg utóbbiakat Boccaccio. Az összehasonlítás hűen tükrözi, hogy a *Genealogia* precíz filológusa a középkori értékrend és a reneszánsz közötti hátramezsgyén mozogva milyen jól megfér a *De mulieribus* olykor hanyagnak tűnő, ám annál innovatívabb, decameroni narrátora mellett, és tökéletes képet ad arról, hogyan próbált egyensúlyt találni két korszak határán az antik irodalmat rendszerezni vágyó filológusként a keresztény világban élő szerző.

Felhasznált irodalom

- ANDREI 2017 F. ANDREI, *Boccaccio the Philosopher: An Epistemology of the Decameron*, Basel, 2017.
- FILOSA 2004 E. FILOSA, *Petrarca, Boccaccio e le "mulieres clarae": dalla "Familiare" 21:8 al "De mulieribus claris"*, *Annali d'Italianistica*, 22 (2004), 381–395.
- FILOSA 2012 E. FILOSA, *Tre studi sul De mulieribus claris*, Milano, 2012.
- MAZZA 1966 A. MAZZA, *L'inventario della 'parva libraria' di Santo Spirito e la biblioteca del Boccaccio*, *Italia medioevale e umanistica*, 9 (1966), 1–74.
- MOLNÁR 2018 MOLNÁR A, *(Isten)nők és Boccaccio*, *A&R*, 1 (2018), 55–66.
- PETOLETTI 2018 M. PETOLETTI, *Boccaccio, the Classics and the Latin Middle Ages*, in: Igor Candido (ed.), *Petrarch and Boccaccio. The Unity of Knowledge in the Pre-modern World*, Leck, 2018, 226–243.
- SEZNEC 2008 J. SEZNEC, *La sopravvivenza degli antichi dei*, Torino, 2008.
- SOLOMON 2013 J. SOLOMON, *Gods, Greeks, and Poetry (Genealogia deorum gentilium)*, in: V. Kirkham – M. Sherberg – J. Levarie Smarr (eds.), *Boccac-*

cio: A Critical Guide to the Complete Works, Chicago, 2013, 235–244.

- ZACCARIA 1967 V. ZACCARIA (ed.), *Giovanni Boccaccio: De mulieribus claris (Tutte le opere di Giovanni Boccaccio X.)*, Milano, 1967.
- ZACCARIA 1998 V. ZACCARIA (ed.), *Giovanni Boccaccio: Genealogie deorum gentilium (Tutte le opere di Giovanni Boccaccio VII-VIII.)*, Milano, 1998.
- ZACCARIA 2001 V. ZACCARIA, *Boccaccio narratore, storico, moralista, mitografo*, Firenze, 2001.